

**AZ IDEGENNYELVI KÉPZÉS ÉS KOMMUNIKÁCIÓ HELYZETE A
MAGYAR KIRÁLYI HONVÉDSÉGBEN
1868—1914**

DOKTORI (PhD) ÉRTEKEZÉS

ISMERTETŐ

Sárkányné Szabó Olga

BUDAPEST

2004

A témaválasztás indoklása, aktualitása

A nyelvtanulás iránti megnövekedett igény a nyelvtanárok körében felvetette azt a gondolatot, hogy a magyar történelemben korábban is voltak ilyen időszakok, tehát érdemes kutatni, akkor hogyan valósították meg a nyelvtanulással kapcsolatos problémákat. Katonai tanintézet tanáráként célszerűnek tartottam megvizsgálni, hogyan valósították meg a Magyar Királyi Honvédség tanintézményeiben folyó nyelvoktatás, illetve a több nemzetiségű tisztikaron belül a kommunikáció hogyan valósult meg.

Az idegen nyelvek iránt jelentős érdeklődés figyelhető meg a kiegyezés és az I. világháború közötti időszakban is. Az Osztrák-Magyar Monarchia hivatalos nyelveinek — a magyarnak és németnek —, illetve a nemzetiségek saját nyelveinek használata párhuzamosan volt jelen a magyar királyi honvédségen belül.

Kutatási célkitűzések

Dolgozatomban azt vizsgáltam, hogy a történelmünk során már egyszer létezett soknemzetiségű hadsereg hogyan oldotta meg a nyelvi különbözőségekből adódó nehézségeket.

A kutatás során vizsgáltam a Monarchia államszerkezetét, különös tekintettel a hadsereg szervezetére, azon belül a tisztképzés rendszerére. Vizsgáltam a különböző szintű katonai oktatási intézményekben folyó nyelvoktatási rendszert, annak nehézségeit és eredményeit. A milliós tömeghadseregek korában fontos szerepet játszott a tartalékos állomány, így kutatásaim során kitértem a polgári alap és középfokú oktatás nyelvképzési helyzetére, amely alapul szolgált a hadseregen belüli idegen nyelvi képzéshez és kommunikációhoz.

A kutatási módszerek

A kutatás során támaszkodtam a témában rendelkezésre álló igen nagy számú könyvészeti anyagra, amelyek magyar nyelven rendelkezésre állnak. Első sorban a Hadtörténelmi Könyvtár és az Országos Széchényi Könyvtár jelentette azt a bázist, ami a Magyarországon fellelhető mai és korabeli dokumentumokat szinte hiánytalanul megőrizte.

Részt vettem előadóként is az egyetem és más intézmények konferenciáin, amelyek témám szempontjából hasznosak voltak. Felhasználtam azokat az oktatási tapasztalataimat is, amelyek 25 éves oktatói gyakorlatomból idevonatkozóan hasznosnak bizonyultak.

A kutatás során alapvető szempont volt az adott történelmi kor megismerése, a tárgyilagosság, a tudományos alaposág, a forráskritika, az analízisekre és szintézisekre épülő következtetések.

Értekezésem öt fejezetből áll

I. fejezet

A dualista állam

Ez a korszak magába foglalja a Magyar Honvédség történetének egy jelentős, s egyben ellentmondásos szakaszát. Hasonlóan a kiegyezéshez, a Magyar Honvédség 1868-as újbóli megalakítása is kompromisszum eredménye volt. A különböző megkötések, létszámbeli és fegyvernemi hiányosságai miatt a magyar kormány számára nem jelentett ténylegesen felhasználható erőt, de a magyar nép szemében 1848. eszmeiségét, az alkotmányosságot és a nemzeti függetlenséget szimbolizálta.

Az Osztrák-Magyar Monarchia új hadszerzetének megteremtésénél két dolgot kellett figyelembe venni: egyrészt az új haderő feleljen meg a kor gyorsan változó követelményeinek, másrészt igazodjon a dualista államberendezkedéshez.

Az Osztrák-Magyar Monarchia fegyveres ereje a hadseregből, haditengerészetből, honvédségből és népfelkelésből állt. Hadseregen a császári és királyi (K. und K.) közös hadsereget, honvédségen a magyar királyi Honvédséget és az osztrák császári és királyi Honvédséget (Landwehr) kell érteni. A népfelkelés (Landsturm) pedig olyan önkéntesekből állt, akik valamilyen okból nem tartoztak, illetve nem kerültek a honvédség, a hadsereg és a haditengerészet állományába.

II. fejezet

Az idegennyelv-oktatás szinterei a magyar polgári iskolákban és a Magyar Királyi Honvédségben.

Megállapítottam, hogy az Osztrák Magyar Monarchia iskola-rendszerében a nyelvképzés meghatározó szerepet játszott. De ez természetes is volt, hiszen az ország soknemzetiségű jellegéből adódóan az a helyzet alakult ki, hogy akármelyik hivatalos nyelvet is említjük – akár a németet, a magyart vagy a horvátot, sőt az elemi iskolákban megengedett nemzetiségi oktatási nyelvet -, az biztos, hogy az valakinek idegen nyelvnek számított. Ezzel magyarázható, hogy a nyelvórák száma minden iskolatípusnál igen magas volt és a tanárokkal szemben is igen magas követelményeket határoztak meg. A középiskolákban szakos tanárok tanítottak, míg az elemi iskolákban a tanítók egyben idegen nyelvtanárok is voltak, hiszen a diákok között biztos volt más anyanyelvű is.

A magyar nyelv, mint az ország hivatalos nyelve, a német, mint a Monarchia hivatalos nyelve és a francia, mint a műveltség és a diplomácia szimbóluma jelent meg az iskolák tanmenetében. A hétköznapi életben betöltött fontosságuknak megfelelően voltak reprezentálva a tantárgyak sorában. Ezzel párhuzamosan egyre nagyobb hangsúllyal szóltak a holt nyelvek: a latin és görög nyelvek élő, mint pl. angol, orosz nyelvvel történő felváltásáról.

A hivatásos tisztképzés rendszere

A honvédségben is reprezentálta magát az ország összes nemzetisége, tehát az idegen nyelvtudás és annak fejlesztése a katonai iskolák életében meghatározó volt. Az oktatott nyelvek sorában az első helyen a német nyelv minél jobb ismerete állt, de franciát, horvátot és tanfolyamok formájában orosz is tanítottak.

Már a katonai iskolák felvételi vizsgáin is komoly megmérettetést jelentett a nyelvtudás bizonyítása. Mind írásban, mind szóban vizsgázni kellett németből, illetve magyarból. Ha a jelentkezők horvát anyanyelvűek voltak, a felvételin anyanyelvükön is felvételizhettek, de tanulmányaik során magyart is kellett tanulniuk, sőt magasabb óraszámban, mint saját anyanyelvüket. A tantárgyak között szerepelt a francia nyelv is. A felvételi tárgyak között nem szerepelt, de a pályázóknak már ismerni kellett az intézetbe való belépés előtt.

III. fejezet

A katonai szaknyelv oktatás tárgyi és személyi feltételei

Megállapítható, hogy a nyelvképzésen belül a katonai szaknyelv oktatása nagyon különleges terület, amely magasszintű nyelvi felkészültséget és komoly szakmai (katonai) ismereteket is feltételezett a nyelvtanítók részéről. Az általam vizsgált időszakban olyan katonatanárokat vontak be a növendékek nyelvképzésébe, akik kellő nyelvtudással és szakmai tapasztalattal rendelkeztek. Vitathatatlan volt az oktatásszervezők és a Honvédség vezetői részére, hogy az általuk támasztott magas követelmények teljesítéséhez biztosítaniuk kell a szükséges feltételeket.

A katonai oktatási intézmények tanárainak szakmai felkészültségét csapatgyakorlatuk biztosította; oktatás-módszertani, általános műveltségi, s adott esetben nyelvi ismereteik bővítését és elmélyítését külföldi tanulmányutak, polgári oktatási intézményekbe szervezett hospitálások, pedagógiai tanfolyamok szervezésével segítették. Ezeknek az erőfeszítéseknek meg is lett az eredménye: létrejött a kor

haditechnikai fejlettségének és harcászati eljárásainak megfelelő magyar katonai szaknyelv, megjelentek az oktatáshoz szükséges magas színvonalú tananyagok.

IV. fejezet

Nyelvi nehézségek a csapatok nyelvképzésében

Ebben a fejezetben arra tettem kísérletet, hogy a haditechnikában, a harcmodorban és ennek következtében a kiképzéskor és a harci feladatok végrehajtásakor felmerülő kommunikációs nehézségeket hogyan oldották meg a magyar királyi Honvédségben. A többnemzetiségű legénység és a kiképzők (altisztek és tiszthelyettesek) között kialakult „**gulasch language**” és használt jelrendszerek egyszerűbbé tették és lerövidítették a kommunikáció formáit. Ezek a formák egységként változtak, hiszen a legénység és a kiképzők nemzetiségi és iskolázottsági összetétele nagy eltérést mutatott. A tiszteknek jelentett ez nagy nehézséget, hiszen minden egyes helyőrségváltás új „nyelv” elsajátításával járt együtt. A gyakorlat mégis azt bizonyítja, hogy a kommunikációs segédeszközök és a feladat-centrikus szakmai nyelv nagyon jól betöltötte szerepét.

V. fejezet

Az idegen nyelvi és az anyanyelvi kommunikációfejlesztésének szinterei a Magyar Királyi Honvédségben.

Megállapítható, hogy az általam vizsgált időszakban a magyar királyi Honvédség vezetése és tisztkara minden lehetséges formát és módot biztosított a tisztek anyanyelvi és idegen nyelvi ismereteinek szintentartására és bővítésére. A vonatkozó szakirodalom áttanulmányozása után igazoltnak látszik a következő: azok a tisztek és tiszthelyettesek, akik életpályának tekintették a katonai hivatást, komoly figyelmet fordítottak általános, szakmai és nyelvi ismereteik fejlesztésére. Nem

szeretném idealizálni a dualizmus korának honvéd tisztjeit - természetesen a szakirodalom is említ negatív eseteket -, de összességében elmondható, hogy hivatásukat és napi feladataikat nagyon komolyan vették és mindent megtettek a kor legmodernebb ismereteinek elsajátításáért.

A magyar tisztek abban a szerencsés helyzetben voltak, hogy a szakmai és nyelvi önképzésükhöz és továbbképzésükhöz minden objektív feltétel adott volt. Az is vitathatatlan, hogy a szakmai fejlődést biztosító intézmények szerepe és jelentősége elvülhetetlen volt a tisztikar közösséggé formálásában.

KÖVETKEZTETÉSEK

A kiegyezés és az első világháború közötti időszakban az Osztrák-Magyar Monarchiában a politikai, nemzetiségi, gazdasági és egyéni érdekellentétek ellenére meghatározó változások történtek. Dolgozatom témája szempontjából a legfontosabb tény: az önálló magyar haderő — Magyar Királyi Honvédség — létrehozása volt.

A soknemzetiségű monarchia hadereje a nyelvi sokszínűség ellenére egységes szervezet volt mind a megjelenés, mind a harcászati feladatok végrehajtása terén. A jól működő közigazgatási, oktatási szervezetek különböző nemzetiségű alkalmazottai együttműködése békés volt. A monarchia hadsereg és honvédségei a nemzetek felettség szimbólumává váltak. Az önálló nemzeti értékek hangsúlyozása és a birodalom létével való szembenállás a XX. sz. 10-es éveiben került a figyelem középpontjába.

A Magyar Királyi Honvédség katonai tanintézeteiben az idegen nyelvek oktatását elsőrangú feladatnak tekintették. A nyelvtanításban is annak a kornak a legmodernebb módszereit alkalmazták. A tartalékos tisztek idegen nyelv tudása is elfogadható volt, mert a polgári középfokú oktatásban is fontos szerepet kapott az idegen nyelvi képzés, amit az általános műveltség egyik összetevőjének tekintettek. A honvéd nevelő- és

képzőintézetekben a közműveltségi tárgyak aránya meghatározó jellegű volt a szakmai tárgyakhoz viszonyítva.

Az idegen nyelvek oktatására szolgáló tananyagokról meg lehet állapítani, hogy a kiegyezés után született és használt tananyagok a kor módszertani ismereteinek megfeleltek, a lehetőségekhez képest a gyakorlatban hasznosítható ismeretek átadására törekedtek. A tankönyvek írói hivatásos tisztak voltak, akik tapasztalatból tudták, milyen nyelvtudásra lehet szüksége a jövőbeni tisztnek és a katonának. Ezeket a személyes tapasztalatokat, szakmai és nyelvi ismereteiket öntötték használható nyelvkönyvek formájába.

Napjainkban is nagy kihívást jelent a szükséges színvonalú nyelvismeret megszerzése és megtartása. A Nemzetvédelmi Egyetemen és a főiskolai karon még mindig az idegen nyelv a „mumus” a tantárgyak sorában, és az avatásra nem bocsátható hallgatóknál a nyelvvizsga hiánya a legfőbb ok. A polgári egyetemeken is hasonló a helyzet: a hallgatók csupán 1/3-a rendelkezik nyelvvizsga bizonyítvánnyal.

A hadtudomány és a haditechnika szinte követhetetlen fejlődése, az Internet által nyújtott információ áradat, az egyéni tapasztalatok nagyon gyors gyarapodása még inkább szükségessé teszi a gondolatok, tapasztalatok cseréjét.

Magyarország jó hírének köszönhetően több nemzetközi misszióhoz csatlakozhattunk, NATO tagságunkból adódóan sokan képviselik hazánkat különböző bizottságokban, munkacsoportokban. Oktatási programok, konferenciák, kutatási felhívások bővítik a külföldi utazások és tanulási lehetőségeket.

TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

1. A korabeli szakirodalom áttanulmányozása alapján összefoglaltam az Osztrák-Magyar Monarchia hadseregeiben folyó idegen nyelvi kommunikáció történetét, annak legfontosabb jellemzőit. Külön vizsgáltam az egyes állománykategóriákra vonatkozó nyelvképzés sajátosságait.
2. A korabeli szakirodalomban fellelhető adatok alapján bizonyítottam, hogy a Monarchia tanintézeteiben folyó nyelvképzés legfontosabb előfeltétel volt a polgári iskolákban folyó nyelvtanítás színvonalas végrehajtása.
3. Bizonyítottam, hogy a magyar királyi honvédség tanintézeteiben folyó idegen nyelvi oktatás formái és azok hatékonysága megfelelt a kor követelményeinek, s ez bizonyítottan hozzájárult a Magyar Királyi Honvédség kiképzettségéhez és képességeinek kialakításához.
4. Könyvészeti anyagokra támaszkodva megvizsgáltam az idegen nyelvi képzés személyi, anyagi és tárgyi feltételeit a korabeli tanintézetekben.
5. Feltártam a soknemzetiségű milliós modern haderő kiképzésében jelentkező nyelvi nehézségeket, és annak feloldására tett kísérleteket.